

ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.1(477.82+477.43):001(438)“19-20”

Л.В.Баженов

ІСТОРІЯ ВОЛИНИ Й ПОДІЛЛЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ-УКРАЇНІСТІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті в історіографічному плані аналізується діяльність польської історичної школи україністів ХХ – початку ХХІ ст. по дослідженню різних аспектів минувшини Поділля і Волині, розглядаються найголовніші праці та концептуальні засади авторів, про окремих з них подаються біографічні відомості.

Ключові слова: польські історики-україністи, польська українознавча школа, історіографія, поділлязнавство, волинознавство, монографії, книги, праці, концептуальні засади.

Відомо, що у ХІХ – на початку ХХ ст. польські історики та краєзнавці заклали міцний ґрунт в організації та здійсненні досліджень регіонів України, сформували наукову українознавчу школу. В той період чималий внесок у написання історії Поділля й Волині внесли представники цієї школи Ян Потоцький, Вавжинець Марчинський, Олександр Пшездзецький (перша половина ХІХ ст.), Юзеф Ролле, Казимеж Пуласький, Олександр Яблоновський (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) та інші. Їх наукова діяльність отримала належну оцінку в українській історіографії¹. Важливо підкреслити, що загал цієї школи значною мірою поповнювався за рахунок польських науковців і краєзнавців, вихідців переважно з Правобережної України. Для більшості праць цих дослідників, за висловом Юхима Сіцінського, була притаманна особлива польська точка зору на виклад історії України... (взяти оцінки з останньої монографії). Тим не менше, згадані польські історики-українознавці своїми працями значно збагатили археографічну базу, раритетним фактичним матеріалом поповнили регіональну історію, зокрема Волині й Поділля, які зберігають актуальність й до нині².

Водночас майже не розробленим у сучасній українській історіографії залишається питання місця і ролі в дослідженні регіонів України польськими україністами ХХ – початку ХХІ ст. Причиною такого явища є, з одного боку, розпад стабільної наукової українознавчої (в даному випадку поділлєзнавчої і волинознавчої) школи, яка існувала в ХІХ ст., з іншого – у ХХ ст. різко скоротився приплив до лав істориків-україністів уродженців з областей України. Тим не менш, впродовж ХХ – початку ХХІ ст. у Польщі сформувалась плеяда учених, які входять з власною організаційною структурою до Міжнародної асоціації українців (МАУ), активно публікують праці з різних аспектів історії України, в тому числі її регіонів. Їх творчість умовно можна поділити на три етапи: 1) перші два десятиліття ХХ ст. – діяльність польських українців під впливом революцій 1905–1907 і 1917–1920 рр., подій Першої світової війни; 2) 20–30-ті роки ХХ ст. – період, коли значна частина Волині входила до складу Польщі, що спонукало польських науковців до вивчення історії цих та інших сусідніх регіонів України; 3) друга половина 40-х – 80-ті роки – час, коли польські історики у вивченні минувшини українських земель співпрацювали з радянськими, спираючись на марксистсько-ленінську ідеологію; 4) кінець 80-х – по 2005 рр. – етап, коли польські історики-україністи стали на шлях переосмислення викладу історії регіонів України відповідно до завдань суверенних держав України і Польщі й стали шукати компроміс у висвітленні подій і так званих “білих плям” у взаєминах обох народів за останню тисячу років у контексті добросусідства і порозуміння.

На першому і другому етапах розвитку польської україністики у дослідженні регіонів Поділля і Волині відзначилися своїми історичними працями Олександр Прусевич, Леон Бялковський, Ян Марек Гіжицький, Зигмунт Люба-Радзимінський, Якуб Гофман та інші.

Зокрема, Олександр Прусевич (Prusiewicz) (1878–1944) ще на початку ХХ ст. сформувався як відомий історик та етнограф-поділлєзнавець, а в 20–30-ті роки виступив як дослідник і музеолог Волині й Прикарпаття³. Народився Олександр Прусевич 21 лютого 1878 року у селі Окопи, що на Збручі (тепер Борщівський район на Тернопільщині), в збідній шляхетській сім’ї. В 1900–1905 рр. студіював як вільний слухач природничого факультету Московського університету з спеціальності геологія. Щоб бути ближче до дому, виробничу геологічну практику проходив у Подільській губернії і, дякуючи цьому, близько пізнав й полюбив даний край, що, зрештою, й визначило місце його подальшої роботи. Під час навчання в Московському університеті ретельно відвідував лекції відомого історика, професора В.О.Ключевського і під його впливом захопився історією. Після здобуття вищої освіти прибув на роботу до м.Кам’янець-По-

дільського, де, зблизившись на ґрунті етнографічного вивчення краю з Є.Й.Сіцінським, у 1907–1915 роки був головним охоронцем фондів епархіального Давньосховища старожитностей (історичного музею). Одночасно в 1911 р. О.Прусевич спільно з професором П.Бучинським виступив фундатором у Кам'янці науково-громадського Товариства подільських природодослідників і любителів природи, яке функціонувало до 1920 р. У цьому товаристві Олександр Миколайович завідував науковою бібліотекою, брав участь у підготовці видання його “Трудів”.

У зв'язку політичною нестабільністю на Поділлі в роки національно-демократичної революції і громадянської війни, він змушений був 1919 року виїхати назавжди з Кам'янця на постійне проживання в Західну Україну: спочатку до Львова, а в 1921 р. – до Луцька. Останній переїзд Прусевич у своїй автобіографії пояснив такою причиною: “У Львові мені не вдалося отримати обіцяного місця охоронця в Промисловому музеї, ...так як міські пліткарі оголосили мене більшовиком. Так що повинен був у 1921 р. прийняти посаду інспектора кустарних промислів Волині”⁴. За рішенням Товариства краєзнавців і охорони пам'яток минулого, Олександр Прусевич був призначений директором новоствореного у Луцьку 16 червня 1929 р. Волинського музею. У листопаді 1932 р. він знову повернувся до Львова. Тут він доклав чималих зусиль для створення у місті етнографічного музею Галицького Прикарпаття, в якому з 1939 по 1941 роки працював науковим співробітником. Важкі умови життя вченого в часи нацистської окупації призвели до його смерті у Львові в 1944 р. Такі є основні віхи біографії цього подвижника.

Роки життя і творчості так званого “кам'янецького періоду” (1906–1919), за визнанням О.Прусевича і за дійсним станом речей, були для нього найщасливішими і найпліднішими, сформували його як талановитого історика, етнографа, бібліографа, музеєзнавця, природознавця на тлі краєзнавчого дослідження Поділля.

Ще студіюючи в Московському університеті і беручи участь у геологічних розвідках по Товтрам Подільської губернії, Олександр Прусевич 1904 року опублікував одну з перших своїх історико-краєзнавчих статей у подільських епархіальних “Ведомостях” російською мовою “Історичний нарис укріплень м.Кам'янця-Подільського”⁵, в якій детально описав особливості середньовічної фортифікації Старого міста. Наступного року в цьому ж часописі оприлюднив статтю “Історико-археологічні і етнографічні нотатки про м.Зіньків Летичівського повіту”⁶. Зберегли свою актуальність й на початку ХХІ ст. його стаття “Нарис історії місцевого самоуправління на Поділлі” (1915)⁷ та інші історико-краєзнавчі публікації. Головним досягненням О.Прусевича в даному напрямку досліджень ста-

ла його монографія польською мовою “Кам’янець-Подільський. Історико-топографічний нарис”, яка побачила світ 1915 року⁸ і витримала кілька перевидань, з котрих останнє було здійснене у 2004 році⁹. Ця монографія була своєрідним продовженням відомої книги Є.І.Сіцінського “Город Каменец-Подольский” (1895), доповнювала її деяким новим фактичним матеріалом з історії міста, а також висвітлювала його життя за період з 1895 по 1915 роки. Нині фактичний матеріал цієї книги став одним з важливих джерел по написанню історико-архітектурних і мистецтвознавчих нарисів про місто до тому “Пам’ятки історії та культури України. Місто Кам’янець-Подільський”, який нині готується до видання.

Іншим важливим напрямком науково-краєзнавчого зацікавлення Олександра Прусевича стало різнопланове етнографічне вивчення Подільської землі, на що він не шкодував ні часу, ні творчих сил. Уже 1906 року він оприлюднив “Програму для збирання писанок і вишивок”, яку розробив для місцевих краєзнавців за завданням Подільського церковного історико-археологічного товариства. Чимало років праці він віддав вивченню на Поділлі традиційних народних промислів і ремесел. Ця ділянка роботи була домінуючою в його етнографічних дослідженнях. Зокрема, він обстежував санітарно-гігієнічний стан і водночас вивчав промисли – гончарний, гутний, шкіряний, килимовий, вишивання, ткацький, лозоплетіння та інші. Про це засвідчують його етнографічні брошури, статті і нотатки “Кустарні промисли Подільської губернії в санітарно-гігієнічному відношенні” (1913)¹⁰, “Санітарно-гігієнічний стан гончарства в Подільській губернії” (1915)¹¹, “Шкіряна справа в Подільській губернії” (1915)¹² та ін. Зрештою, О.Прусевич підвів узагальнюючі підсумки дослідження гончарного промислу в капітальному збірнику праць “Кустарные промыслы Подольской губернии” за 1916 р.¹³

Роки перебування О.Прусевича в Кам’янці-Подільському ознаменувалися також його бібліографічними зацікавленнями. Зокрема, він склав й опублікував протягом 1912–1915 років три випуски “Матеріалів з бібліографії Поділля”, в тому числі “Медицина і гігієна на Поділлі” (1914), “Статті і праці з природничих наук” (1912–1915)¹⁴. Це були на той час перші, найбільш ґрунтовні та досконалі покажчики джерел і літератури з історії, культури, медицини, санітарії, гігієни і природознавства про Поділля з доби середньовіччя до початку ХХ ст. Покажчики містили літературу про цей регіон, видану латинською, німецькою, французькою, італійською, польською, російською, українською та іншими мовами, яка переважно була і є раритетною¹⁵. Таким чином, Олександр Прусевич виявив себе талановитим фахівцем-бібліографом і фактично став фундаментом нинішньої наукової бібліографії Поділля.

Наступним етапом творчості О.М.Прусевича був “волинський період” його життя (1921–1932)¹⁶. Працюючи в цей час інспектором народних промислів Волинського воеводства, а згодом директором музею в Луцьку, він повністю присвятив себе історичному та етнографічному вивченню території Волині, що на той час тимчасово перебувала в складі Польщі. Водночас він увійшов до складу польського Товариства краєзнавців і охорони пам’яток минулого Волині й став публікуватися переважно польською мовою. В історичному плані Прусевич оприлюднив тоді такі цікаві праці, як “Замки і фортеці на Волині” (1922)¹⁷, “Волинські архіви” (1922), “Передісторія Волині” (1926), “Народні промисли на Волині” (1925)¹⁸ та інші. З-поміж них капітальною була його монографія “Монастирі католицькі в нинішньому Луцьку” (1922)¹⁹, в якій докладно і з використанням численних джерел та ілюстрацій подано історичний, архітектурний нарис кляшторів та їх дійсний стан на початок 1920-х років. Як етнограф, Прусевич активно вивчав і науково опрацьовував зразки народних вишивок, ткацтва, гончарства, художньої обробки дерева, що походили з Волині і Волинського Полісся. Всі свої напрацювання та зібрані етнографічні колекції Прусевич використав для створення фондів і експозицій Луцького краєзнавчого музею, які продовжують своє життя в цій установі й до нині. Таким чином, О.М.Прусевич увійшов в історіографію як дослідник історії та культури Волині.

Найменш вивченим у біографії Прусевича є заключний, “львівський період” його життя і творчості (1932–1944). Відомо, що повернувшись у 1932 році до Львова, він поринув в етнографічне вивчення Східної Галичини, мандруючи по Карпатах від села до села. Вже у 1933 р. він подарував магістратові міста Львова свою зібрану колекцію виробів прикарпатських народних умільців, яка мала б стати в майбутньому основою етнографічного музею²⁰. У передвоєнні роки посилено працював над створенням книги про народні вишивки в регіонах України. Після встановлення радянської влади у Західній Україні як співробітник етнографічного музею, надіслав підготовлену ним до друку монографію “Народна вишивка на Україні” до Всесоюзного комітету у справах вищої школи як дисертацію на здобуття наукового ступеня. Проте там вона запропастилася²¹.

Отже, упродовж понад сорока років свого життя і творчості Олександр Миколайович Прусевич сформувався як дослідник на тлі регіональної історії та етнографії Поділля, Волині й Прикарпаття, діяч краєзнавчого руху й залишив значну наукову спадщину, яка, на жаль, значною мірою ще не опублікована і залишається в рукописах й практично не знайшла серйозного історіографічного вивчення. Його наукова, пошукова й організаційна діяльність у названих землях України й на початку ХХІ

століття помітно впливає на історичні та народознавчі дослідження, шанується науковцями і краєзнавцями, а також бережеться добра пам'ять про цього невтомного дослідника в Кам'янці-Подільському, Львові, Луцьку та в інших місцевостях його перебування.

У революційні 1917–1920-ті роки в місті Кам'янці-Подільському розпочав свою наукову діяльність з регіональних досліджень історії Поділля згодом знаний польський учений-академік Леон Ігнацій Бялковський (Białkowski) (1885–1952)²². Він народився в с.Писанки, тепер Шаргородського району, що на Вінниччині, у польській сім'ї. Закінчив Ягеллонський університет у Кракові. В 1918–1920 роках мешкав у Кам'янці, був членом Подільського історико-археологічного товариства і працював приват-доцентом місцевого державного українського університету. Захопився вивченням генеалогії польсько-шляхетських родин на Поділлі, соціально-економічною історією краю доби пізнього середньовіччя. На основі опрацювання кам'янецьких земських актових книг підготував і видав у 1920 році дві цікаві праці соціально-економічного плану – “Поріччя Мурафи в 15–16 ст.”²³ та польською мовою “Поділля в 16 столітті: риси суспільні і господарчі”²⁴, які засвідчили його як поділлєзнавця. Наприкінці 1920 року Л.Бялковський емігрував спочатку до Західної України, а згодом до Польщі, де працював переважно професором Люблінського університету. Зростаючи як учений-історик, він до кінця свого життя продовжував досліджувати різні аспекти минулого рідного йому Поділля, видав у Львові 1925 року монографію “На подільсько-українському прикордонні”²⁵, а згодом ряд статей з історії цього краю (наприклад, стаття “Подільські земські установи XVI – початку XVIII ст.”²⁶) й, таким чином, сформувався як представник польської наукової історичної школи україністики.

До представників польських волинознавців першої третини ХХ ст. належали З.Люба-Радзимінський, М.Дубецький, О.Прусевич, Я.Гофман та ін. З-поміж них помітно окреслилася постать Яна Марєка Гіжицького (Giżuski) (псевдонім – Волиняк) (1844–1925)²⁷. Уродженець с.Михнівка (тепер Ізяславський район, що на Хмельниччині), з сім'ї відомої в краю поміщицької сім'ї. Навчався в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії. За симпатії до польського повстання 1863 року його примусили перевестися до Рівненської гімназії. В 1870 році закінчив філологічний факультет Дерптського (Тартуського) університету зі ступенем кандидата слов'янської філології. Вчителював у Тарту, був вихователем у родині Чарторийських. З 1895 року назавжди переселився до Кракова, де вчителював і підробляв у різних установах. Тут він сформувався як публіцист, учений, представник Краківської історичної школи в польській україністиці. Найбільш плідний період його творчості припав на першу чверть ХХ ст.

Серед різноманітних наукових інтересів Гіжицького в галузі дослідження Волині варто визначити напрями: історія католицької і уніатської конфесій, історія освіти та історія краю, його міст і сіл. Зокрема, він вивчав і популяризував процес становлення та діяльності на Волині католицьких і уніатських орденів, роль їх монастирів, костелів, шкіл, друкарень у місіонерстві, в ополячуванні українського населення протягом ряду століть. З-під його пера побачили світ такі фундаментальні книги, видані польською мовою, як “Список уніатських монастирів василіанів у Волинському воеводстві” (1905)²⁸, “Тринітари на Волині, Поділлі і Україні” (1909)²⁹, “З минулого кармелітів у Литві і Русі” (Кн.1-2, 1918)³⁰, “Перелік монастирів домініканських Руської провінції” (1923)³¹ та інші. Водночас, Ян Гіжицький вивчав крізь призму століть систему польської освіти на Волині, її нищення російським самодержавством у зв’язку з польськими повстання 1830–1831 і 1863–1864 рр.

Проте найбільш вартісним дослідженням Яна Гіжицького стала його фундаментальна книга польською мовою “Опис найважливіших місцевостей в Старокостянтинівському повіті на Волині”³², яку видано на кошти волинських меценатів 1910 року в Кракові. В цій книзі, що займає майже 800 сторінок тексту та ілюстрацій, з великою любов’ю до цього краю подана історія Старокостянтинова, містечок і сіл, змальовані пам’ятки природи, життя і побут населення, його культура. Цікаво, що автор у цьому історико-географічному і статистичному дослідженні не пішов торованим шляхом відомих дослідників Південно-Східної Волині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. М.І.Теодоровича, В.І.Пероговського, І.І.Зуца й інших. В основу написання книги він поклав маловідомі тоді джерела й архівні документи, взяті з Краківського, Варшавського, Львівського та монастирських і приватних поміщицьких архівів Волині, здобутки польської історіографії ХVІІІ – початку ХХ ст., що робить дане видання актуальним для історичної науки й сьогодні. Проте, на відміну від вище названих польських україністів О.Прусевича і Л.Бялковського, які мінімально політизували свої праці й певною мірою критично ставилися до панування Речі Посполитої в українських землях, у своїх виданнях Я.Гіжицький всіляко підкреслював вищість польської культури над українською, всіляко пропагував культуртрегерську місію польської держави й католицизму, зокрема на Волині, що не може бути сприйнятим ні українським суспільством, ні його історіографією як у час створення ним видань, так і нині.

Водночас представник Львівської польської історичної школи Зигмунт Люба-Радзимінський (Radzumiński-Luba) (1843–1928)³³ для потреб полоністики та україністики упорядкував і видав семитомник “Архів князів

Сангушків у Славуті” (1887–1910)³⁴ та оприлюднив двотомник, присвячений історії князів Сангушків³⁵.

На ідеологічних засадах обстоювання перебування Волині під владою Польщі у 20–30-х рр. ХХ ст. перебував польський краєзнавець і діяч краєзнавчого руху цього регіону Якуб Гофман (Hoffman) (1896–1964)³⁶. Уродженець м. Коломиї. У 1919–1920 рр. як солдат І-ї бригади легіонерів брав участь у польських військових походах в Україну, з 1921 року осів у м. Рівному і працював учителем у місцевих гімназіях, де викладав польську історію і мову. Захопився дослідженнями регіональної історії Волині й згуртував навколо себе чимало польських науковців і краєзнавців. У 1929–1939 рр. він співзасновник, головний редактор і автор численних статей восьмитомного науково-краєзнавчого видання польською мовою “Річника Волинського”³⁷. Я. Гофману належать праці “Воеводство Волинське” (1935)³⁸, “Путівник по Волині” (1937)³⁹, “Волинь у повстанні 1831 року” (1831)⁴⁰ та чимало публікацій з археології, історії, етнографії, музеєзнавства цього регіону, який він розглядав як невід’ємну частину східних кресів Польщі. Як активний громадський діяч Волині, у 1935–1938 рр. він був депутатом польського сейму. З встановленням радянської влади на Волині вступив до антибільшовицького заплілля. В 1940 році був заарештований і засланий до Нижнього Новгорода. Звідси його мобілізували у 1942 р. до польської армії генерала В. Андерса, там зазнав її поневірянь на Сході. Опинився в польській політичній еміграції в Англії, де й помер у Лондоні 1964 року.

Водночас варшавський історик З. Урбанський (Urbański) видав у 1928 р. цікаву монографію з історії “чорного шляху” на Поділлі, Волині й Київщині⁴¹.

Однак українознавчі дослідження 20–30-х років ХХ ст. польських науковців не були системними, носили тематично фрагментарний і вибірко-вий характер, які стосувалися переважно доби середньовіччя, коли українські землі знаходилися у складі Речі Посполитої. Все-таки творчими зусиллями названих та інших польських дослідників даного періоду були продовжені попередні традиції наукової україністики, яка, незважаючи на різні концептуальні засади її представників, відіграла позитивну роль у розвитку історичної науки, в поширенні знань в польському і загальноєвропейському суспільстві з історії та культури регіонів України.

В основному, до цих же питань зверталися польські історики-україністи і в 50–80-ті роки ХХ ст. Так, Г. Літвін захистив у 1987 р. докторську дисертацію про міграцію польської шляхти на Поділля і Волинь у 1569–1648 роках⁴², В. Серчик (нині віце-президент польських українців МАУ) у 1965 р. видав монографію про магнатське господарство в Подільсько-

му воеводстві у XVIII ст.⁴³, а у 60–90-ті роки ХХ ст. став автором популярного у Польщі підручника “Історія України”. Т.Лепковський опублікував у 1950–60-ті роки ряд праць про польське повстання 1831 р. в Україні⁴⁴, З.Лукавський оприлюднив статистику польського населення в регіонах України у 1863–1914 роках⁴⁵, К.Кавецька здійснила вивчення розвитку польської освіти і культури в округах і областях України у 1921–1929 роках⁴⁶ тощо. При цьому автори українознавчих праць не торкалися проблем так званих “важких” питань в історії стосунків між польським і українським народами, залишали відкритими “білі плями” в їх спільній історії. Тим не менше, польська історична україністика 50–80-х років ХХ ст. продовжувала зберігати свою чинність і привабила значну кількість науковців, які ретельно вивчали регіони України.

Польська історична україністика активізувалася за роки державної незалежності України й Польщі у 90-ті роки ХХ – на початку ХХІ ст. Перед нею постали нові завдання: переосмислити так звані “важкі питання” у висвітленні історії обох країн та їх регіонів на протязі тисячі років сусідства й віднайти шляхи порозуміння і спільної українсько-польської наукової праці⁴⁷. Хоча в дослідженнях істориків Польщі продовжує залишатися пріоритетною середньовічна доба в Україні, проте нині вони значну увагу акцентують на вивчення спірних питань в історії від найдавнішого часу до кінця ХХ ст., на проблеми голодомору 1932–1933 рр., репресій і депортацій польського населення України у 30–50-ті роки, становища етнічних поляків у роки Другої світової війни та ін.

Варто зазначити, що концептуальні засади сучасних польських істориків-україністів активно дебатуються спільно з українськими вченими на міжнародних наукових форумах, що постійно відбуваються в Україні та Польщі і стали своєрідною школою порозуміння істориків обох країн. Так звані “важкі питання” для науковців обох держав по вивченню, зокрема, українських регіонів Поділля й Волині постали й знайшли певне розв’язання на міжнародних наукових конференціях “Польща-Україна: історична спадщина і суспільна свідомість” (Кам’янець-Подільський, 1992), “Польський шлях до Казахстану” (Житомир, 1996), “Проблеми переселення і депортації українського і польського населення в 1944–1953 рр.” (Львів, 1991, 1996), “Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність” (Новоград-Волинський, 1998), “Українсько-польські відносини в ХХ ст.: державність, суспільство, культура” (Тернопіль, 1999), “Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки” (Хмельницький, 1999, 2005), “Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття” (Київ, 1999), “Україна і Польща доби романтизму: образ сусіда” (Кременець, 1999), “Міжнаціональні відносини в контексті українсь-

кого державотворення: історія та сучасність” (Кам’янець-Подільський, 2001), “Поляки на Поділлі: історія і сучасність” (Кам’янець-Подільський, 2002; Вінниця, 2004), “Поляки на Волині: історія і сучасність” (Житомир, 2003, 2005) та інші, а в Польщі – “Україна і Польща: 1000 років сусідства” (Перемишль, 1990–1999. – Т.1-4), “Польща-Україна: важкі питання: українсько-польський семінар” (Варшава, Луцьк, 1996–2004. – Т.1-10), “Польсько-українські зустрічі – Studia Ukrainica” (Варшава, з 1994 р.) тощо. Для опублікованих доповідей наукових збірників цих представницьких форумів притаманне прагнення авторів (українських і польських учених, краєзнавців) з позицій об’єктивізму та історичної правди переосмислити для потреб сучасності факти, процеси і події, пов’язані з загальною історією регіонів України та місцевою польською меншиною на їх теренах.

Для пізнання історії Поділля і Волині сьогодні актуальні наукові видання польських україністів: монографії К.Пшибося “Установи Подільського воеводства XV–XVIII ст.” (1994)⁴⁸, Д.Колодзейчика “Поділля під турецьким пануванням 1672–1699 рр.” (1994)⁴⁹, З.Запштофта “Креси 1832–1864” (1997)⁵⁰, Я.Купчака “Поляки в Україні в роках 1921–1939” (1994)⁵¹ та ін.

Важливу роль для розвитку польської україністики на сучасному етапі відіграє спільна діяльність краківських і кам’янець-подільських істориків на чолі з професором Інституту історії педагогічної академії в Кракові Феліксом Кіриком, яка започаткована спеціальною науковою угодою в 1995 р. Головною і багаторічною темою дослідження стала історія м.Кам’янець-Подільського і на його тлі всього Поділля. Значним результатом такої співпраці стало видання в 2000 і 2005 роках у Кракові польською та окремих статей українською мовами двох великих за обсягом томів наукового збірника за загальною редакцією Ф.Кірика “Кам’янець-Подільський. Студії з історії міста та регіону”⁵². В цьому виданні вміщені такі важливі в науковому плані статті, як Я.Куртики “Поділля між Польщею і Литвою в XIV і в першій половині XV ст.”, Ф.Кірика “З історії пізньосередньовічного Кам’янець-Подільського”, Т.Трайдося “Костьол католицький на Поділлі (1340–1434)”, Д.Колодзейчика “Кам’янець-Подільський під турецьким пануванням 1672–1699 р.”, Я.Янушковського “Про потребу досліджень фортифікації Кам’янець-Подільського”, П.Борека “Облога Кам’янець-Подільського в 1651 р.”, Б.Попіолек “Поділля за часів Августа II”, кам’янецьких українських учених В.Степанкова “Подільські опришки та їх боротьба з турецькою залогою Кам’янець-Подільського (осінь 1672–1674)”, Є.Сохацької “Подружжя Шульмінських в історії Кам’янець-Подільського” й ін. Зрозуміло, що в цьому збірнику

представлені матеріали про діяльність князів Коріатовичів, католицьких орденів, про татарський “чорний шлях” та інші історичні події, пов’язані з минулим України. На разі здійснюється підготовка видання третього тому однойменного збірника.

Ми нині повинні позитивно відзначити діяльність вище названих польських істориків-україністів, які зуміли нагромадити оригінальні джерела й факти з історії України та її регіонів, сприяли у розв’язанні так званих важких питань в українсько-польських відносинах упродовж тисячі років сусідства обох народів, звернути увагу всіх зацікавлених дослідників краю на належне творче використання їх наукових праць з регіональної історії України.

Примітки

1. *Баженев Л.В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст. – Хмельницький, 1995; *Баженев Л.В.* Дунаєвеччина в дослідженнях польських істориків-україністів XIX – початку XXI ст. // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Збірник науково-краєзнавчих праць. – Київ, Дунаївці, Кам’янець-Подільський, 2003. – С.192-203.

2. Бібліографічний покажчик літератури і публікацій з історії Подільського краю з давніх часів по 1964 р. включно: Рукопис / Упоряд. А.Г.Паравійчук. – Кам’янець-Подільський, 1965.

3. Прусевич Олександр Миколайович // Баженев Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. – Кам’янець-Подільський, 1993. – С.323; *Баженев Л.В.* Історія та культура Поділля, Волині й Прикарпаття у працях Олександра Прусевича // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. – Кам’янець-Подільський: КПДУ, 2004. – Т.1. – С.48-50; *Ошуркевич О.* Олександр Прусевич – музеолог, дослідник народного мистецтва на Волині // Волинський музей: Історія і сучасність: Тези і матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею. – Луцьк, 1998.

4. ЛНБ ім. В.Стефаника. – ВР, ф.88 є. – Спр.149.

5. *Прусевич А.* Исторический очерк укреплений г.Каменец-Подольского // ПЕВ. – 1904. – №17.

6. *Прусевич А.* Местная старина. Историко-археологические и этнографические заметки о м.Зинькове Летичевского узда // ПЕВ. – 1905. – №14-15.

7. *Прусевич А.* Очерки местного самоуправления в Подолии // Подольский хозяин (Винница). – 1915. – №9-10.

8. *Prusiewicz A.* Kamieniec Podolski. Szkic historyko-topograficzny. – Kijów, Warszawa, 1915. – 106 s.

9. Kamieniec Podolski: Szkic historyczny / Opracował A.Prusiewicz [2004]. – 128 s.

10. *Прусевич А.* Кустарные промыслы Подольской губернии в санитарно-гигиен-

ническом отношении // Врачебно-санитарная хроника Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1913. – №5. – С.735-742.

11. *Прусевич А.* Санитарно-гигиеническое положение гончарства в Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1915. – 12 с.

12. *Прусевич А.* Кожевенное дело в Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1915. – №15, 17.

13. *Прусевич А.* Гончарный промысел Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии: Сборник статей. – К., 1916.

14. *Прусевич А.* Материалы для библиографии Подолии. Вып. I-III. – Каменец-Подольский, 1915.

15. Там же. – Вып. I. – С. 4.

16. *Ошуркевич О.* Питання етнографії у творчій діяльності Олександра Прусевича // Народознавчі зошити. – Луцьк, 1997; *Ковальчук Є.* Волинський краєзнавчий музей: До історії етнографічних досліджень // Минуле і сучасне Волині й Полісся: Народна культура – шлях до себе: Матеріали Волинської обласної етнографічної конференції. – Луцьк, 2003. – Вып. 11.

17. *Prusiewicz A.* Zamki i fortece na Wołyniu // Dziennik Wołyński. – 1922. – №35, 38.

18. *Prusiewicz A.* Przemysł ludowy na Wołyniu // Życie Wołynia. – 1925. – №43.

19. *Prusiewicz A.* Klasztory katolickie w dziesiętym Łucku. – Łuck, 1922. – 205 s.

20. *Ошуркевич О.* 60 років від дня смерті О.М.Прусевича (1878–1944) – польського етнографа, музеолога, краєзнавця // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині. – Луцьк: Вид-во “Терен”, 2003. – С.145-147.

21. Там же. – С.146.

22. *Баженов А.В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст. – С.187.

23. *Бялковський А.* Поріччя Мурафи в 15-16 ст. – Кам'янець на Поділлі, 1920. – 60 с.

24. *Bialkowski L.* Podole w XVI wieku. Rysy społeczny i gospodarczy. – Warszawa, 1920. – 40 s.

25. *Бялковський А.* На подільсько-українському прикордонні. – Львів, 1925. – 60 с.

26. *Bialkowski L.* Urzędnicy ziemscy podolscy wieku XVI i początku XVIII // Rocznik Towarzystwa Historycznego. – Warszawa, 1927. – T.VIII.

27. *Баженов А.В.* Ян Марек Гіжицький – дослідник історії Волині і Старокостянтинівщини // Старокостянтинів і край в просторі часу: Матеріали Всеукр. наукової історико-краєзнавчої конференції. – Хмельницький, Старокостянтинів, Самички, 1997. – С.113-115; *Rolle K. Giżycki Jan Marek* // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław, Kraków, Warszawa, 1959. – T.VIII. – S.22-23.

28. *Wołyniak (Giżycki J.).* Spis klasztorów unickich Bazylianów w wojewodztwie Wołyńskim. – Kraków, 1905. – 143 s.

29. *Wołyniak.* Trynitarze na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. – Kraków, 1909–1912. – T.1-2.

30. *Wołyniak*. Z przeszłości Karmelitów na Litwie i Rusi. – Kraków, 1918. – Cz.1. – 521 s.; Cz.2. – 251 s.
31. *Wołyniak*. Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji Ruskiej. – Kraków, 1923. – 400 s.
32. *Wołyniak (Giżycki J.)*. Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokostantinowskiem na Wołyniu. – Starokostantynów, Kraków, 1910. – 767 s.
33. *Баженев Л.В.* Историчне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст. – С.229.
34. *Radzywiński-Luba Z.* Archiwum Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887–1910. – T.1-7.
35. *Radzywiński-Luba Z.* Historia ksiąząt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1906–1912. – T.1-2.
36. Słownik historyków polskich. – Warszawa, 1994. – S.185.
37. Rocznik Wołyński. – Równe, 1930–1938. – T.1-8.
38. *Hoffman J.* Województwo Wołyńskie // Kalendarz ziem wschodnich na rok 1936. – Warszawa, 1936. – S.178-300.
39. *Hoffman J.* Prewodnik po Wołyniu. – Warszawa, 1937. – 67 s.
40. *Hoffman J.* Wołyń w walce 1831 r. // Rocznik Wołyński. – Równe, 1931. – T.2. – S.149-192.
41. *Urbański A.* Z Czarnego szlaku s tamtych rubieży. Zabytki polskie przypadłe na Podolu, Wołyniu i Ukrainie. – Warszawa, 1928.
42. *Litwin W.* Napływ szlachty polskiej na Ukrainie w latach 1569–1648. – Warszawa, 1987.
43. *Serczyk W.* Gospodarstwo magnackie w województwie Podolskim w drugiej połowie XVIII w. – Wrocław, Warszawa, 1965.
44. *Łepkowski T.* Społeczne i narodowe aspekty powstania 1831 r. na Ukrainie // Kwartalnik Historyczny. – 1957. – Nr.6.
45. *Łukawski Z.* Ludność polska w Rosje. 1863–1914. – Warszawa, 1978.
46. *Kawecka K.* Problemy rozwoju oświaty i kultury połonii Radzieckiej w latach 1921–1929. – Warszawa, 1981.
47. *Баженев Л.* Важкі питання українсько-польського діалогу істориків (1991–2002 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: історія. – Тернопіль, 2002. – Вип.2. – С.127-132.
48. *Przyboś K.* Urzędnicy województwa Podolskiego XV–XVIII w. – Kraków, 1994.
49. *Kołodziejczyk D.* Podole pod panowaniem turkieckiego. Eyalet Kamieniecki. 1672–1699. – Warszawa, 1994.
50. *Zasztowt Z.* Kresy 1832–1864. – Warszawa, 1997.
51. *Kurczak J.* Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939. – Wrocław, 1994.
52. Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F.Kiryka. – Kraków, 2000. – 380 s.; Kraków, 2005. – 462 s.

Резюме

В статье анализируется в историографическом плане деятельность польской исторической школы украинистов XX – начала XXI вв. по исследованию разных аспектов истории Подолии и Волыни, рассматриваются главные труды и концептуальные основы авторов, сообщаются об отдельных из них биографические сведения.

Ключевые слова: польские историки-украинисты, польская украиноведческая школа, историография, подолиеведение, волыноведение, монографии, книги, труды, концептуальные положения.

Одержано 11 жовтня 2005 р.

УДК 283 (477.43/.44) “1793-1914”

Е. О. Зваричук

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ПОДІЛЛІ (1793–1914 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних істориків і висвітлено їх внесок у справу вивчення ролі Римо-Католицької Церкви на Правобережній Україні, й зокрема на Поділлі, у 1793–1914 рр.

Ключові слова: Римо-Католицька Церква, Поділля.

В останні роки в Україні приділяється значна увага науковому висвітленню проблем історичного розвитку різних церков та релігійних громад. Не стала винятком і Римо-Католицька Церква (далі – РКЦ). Одним з найбільших регіонів України за кількістю польського населення і віруючих римо-католиків є Поділля. В 1992 р. було відроджено римо-католицьку дієцезію з центром у м. Кам'янці-Подільському.

Одним з важливих етапів в історії Римо-Католицької Церкви на Поділлі був період 1793–1914 рр. – час, коли ці землі входили до складу Російської імперії. Однією з перших наукових робіт по історіографії проблеми є ґрунтовна монографія двох радянських вчених Л.Е.Кизи і М.І.Коваленка “Вікова боротьба українського народу проти Ватикану”¹. В ній автори, розкриваючи розвиток відносин між українським населенням і римо-католицькими священиками, подають окремі відомості і характеризують історичні доробки попередників.